

Don Goossens & Jesse Goossens

In soutane op de motor

Verhalen van oud-missionarissen

VOOR CHARLOTTE

Inhoudsopgave

- Het bloed van de stam is sterker dan het water van het doopsel* –
Broeder Martinus Muskens over de missie na het Tweede Vaticaans
Concilie | oo
- Onderwijs en nog eens onderwijs* – Jan Claveaux (Congo) | oo
- Tijd voor iemand nemen is de meest elementaire vorm van liefhebben* –
Marianne Hoefnagels (Brazilië) | oo
- Ze noemden mij ‘papa’* – Henk Dunk (India) | oo
- Levenslang, met liefde* – Frans Mulders (Ghana) | oo
- Een droom van een kerk* – Luc Colla (Filippijnen) | oo
- Arm met de armen* – Theodora Slot (Noord-Borneo en Ecuador) | oo
- Een inlevingscursus van veertig jaar* – Frans Kwik (Congo) | oo
- Samen* – Jac. Hetsen (Oeganda en Brazilië) | oo
- Ora and very much labora* – Magda van Hoyweghen (Tanzania, Sudan,
Ethiopië, Sierra Leone en Malawi) | oo
- De dubbele bloei van de amaryllis* – Kees Maas (Flores en Nederland) | oo
- Zonder daden heeft het Woord geen kracht* – Remi Vande Walle (Tanzania en
Kenia) | oo
- Aanpassen, dat is de kunst...* – Willy Weemaes (Bougainville, Fiji-eilanden
en Papoea-Nieuw-Guinea) | oo
- Ik laat de bevolking niet in de steek!* – Livina de Nijs (Zuid-Afrika,
Oeganda, Malawi en België) | oo
- Geef de mensen hun taal* – Marcel Dobbels (Congo en Guatemala) | oo
- In bewondering* – Een persoonlijke noot van de auteurs | oo
- Van Aalmoezenier tot Zuster – Een begrippenlijst | oo

Het bloed van de stam is sterker dan het water van het doopsel

Broeder Martinus Muskens over de missie na het Tweede Vaticaans Concilie

“Ik leefde als jongeling op het grootseminarie in de zekerheid dat ik naar de missie zou gaan. Maar toen zei de bisschop: ‘Ga eerst maar eens missiologie studeren.’ De bedoeling was dat ik dan later – na een aantal jaren – terug zou komen om missiesecretaris van het bisdom te worden. Dat is anders gelopen.

OP STUDIEREIS

Ik had mijn doctoraalscriptie over Indonesië geschreven en zou daarop voortgaan voor mijn proefschrift. De keuze voor Indonesië was in eerste instantie een praktische: onze missiecongregatie had vooral gewerkt in Indonesië, wat toen nog Nederlands-Indië heette. Ik kon in Nederland zelf voldoende materiaal vinden over de Kerk in Indonesië en hoefde niet naar Frankrijk of Duitsland voor archiefonderzoek, wat wel had moeten als ik bijvoorbeeld over Rwanda wilde schrijven, of over Congo of India.

Maar toen ik aan mijn proefschrift zou beginnen, vond ik het een beetje raar worden om alleen maar over Indonesië te studeren zonder er ooit geweest te zijn. Als iemand oecumene studeert, wil hij ook wel eens een dominee zien. Ik had een studie gemaakt over hindoes en boeddhisten, maar ik had er nog nooit een gezien. Ik heb toen gevraagd of ik een studiereis mocht maken – als afsluiting van mijn studie en tegelijk als voorbereiding op mijn proefschrift – naar een plek waar hindoeïsme of boeddhisme de overwegende godsdienst was. Dat hebben ze goed gevonden, en ik heb vervolgens een heel jaar gereisd.

Ik stapte voor het eerst uit een vliegtuig in Karachi. Wat maakt op zo’n moment de meeste indruk? De ellende daar, de primitiviteit...

Pakistan is mij altijd bijgebleven als een vreselijk land vanwege de uitbuiting van gehandicapte mensen: zij moesten overal bedelen en het geld dat ze ophaalden afdragen. Ik vond het verschrikkelijk om te zien hoe die mensen in bussen en treinen behandeld werden

Wat toch de diepste indruk maakte, was de toewijding van de missionarissen. Ik verbleef daar bij Nederlandse franciscanen, die alles wisten over Pakistan. Zij gaven zich totaal aan hun idealen. Jarenlang – soms wel dertig, veertig, vijftig jaar – geven de missionarissen zich aan de mensen daar.

E E N S E E N W E S T E R L I N G . . .

Terwijl ik reisde kwam ik erachter hoe groot en hoe divers Indonesië was en leerde ik de Kerk daar in al haar diversiteit kennen. Het is iets wat je van tevoren wel kunt bedenken, maar wat je pas werkelijk beleeft als je erheen gaat. Het is vijf uur vliegen van Jakarta naar Nieuw-Guinea; de gebruiken op Papoea zijn heel anders dan die op Flores of op Java. Je moet het meemaken.

Na een rondreis door Indonesië zou ik in 1967 vanaf Flores de boot terug naar Nederland nemen. Dat was het idee: ik was erheen gegaan met het vliegtuig en zou terugreizen per boot. Maar op dat moment werd het Suezkanaal gesloten, na de Zesdaagse Oorlog. Ik heb toen mijn ticket voor de boot ingeruild voor een vliegticket. Het was een open ticket, waardoor ik onderweg in India zo vaak kon uitstappen als ik wilde, dat kostte niets meer. Die kans heb ik natuurlijk niet voorbij laten gaan.

Die zwerfnatuur heb ik gekregen van het zwerven door de polder. Het wandelen door de natuur en tussen de koeien zit in het bloed van eenieder die in die jaren op een boerderij groot werd. De landbouwgronden waren toen nog verdeeld – je had hier een paar hectare en daar een paar hectare – en daardoor was je voortdurend in beweging met het vee dat telkens weer naar nieuw gras ging, naar nieuwe velden. Pas in de jaren vijftig en zestig vond er verplichte ruilverkaveling plaats waardoor alles op één plek bij elkaar kwam. Toen ik ouder werd verruilde ik het lopen door de polder voor het reizen per vliegtuig.

Voordat ik naar Azië vertrok dacht ik dat ik ‘veroosterd’ terug zou keren, maar ik kwam erachter dat je als mens trouw moet blijven aan je eigen cultuur. Je zult nooit een oosterling worden. Natuurlijk kun je veel van een oosterling leren en overnemen, maar je blijft het als westerling doen. Ik had in de missie kunnen blijven, maar ik heb uiteindelijk de bewuste keuze gemaakt om voor het bisdom te blijven werken en van daaruit iets voor de missie te betekenen.

EEN VERSCHUIVING IN MISSIETAKEN

Ik heb zelf altijd vragen gesteld bij regels die ons werden opgelegd. Dat is gewoon een kwestie van gezond boerenverstand. Daarin zijn wij voorgedaan door Albertus Magnus. Dat was een groot gelovige met een gezond boerenverstand. De combinatie van die twee maakte hem tot wie hij was. Ik ben ook wel een beetje zo, en met mij meer Nederlanders.

In de jaren na het Tweede Vaticaans Concilie waren Nederlandse missionarissen overal ter wereld te vinden, van Indonesië tot Afrika tot Brazilië. De Nederlanders namen de veranderingen, het medeleven, van huis uit mee. Overal lag literatuur van Nederlandse missionarissen. Zij hebben een grote invloed gehad op de manier waarop ook andere missionarissen in die gebieden omgingen met de veranderingen na het Tweede Vaticaans Concilie. De een ging daar verder in dan de ander.

Het belang van de missie is dat alle mensen in contact komen met Christus en de christelijke omgeving als helende kracht. Het bekeren heeft na het Tweede Vaticaans Concilie plaatsgemaakt voor het in dialoog komen met andere godsdiensten en culturen. Na het Concilie gingen missionarissen het contact aan met de godsdiensten die ze aantroffen. Dat konden wereldgodsdiensten zijn, zoals het boeddhisme en het hindoeïsme, maar ook archaische godsdiensten waarbij in geesten wordt geloofd.

Zelf ben ik er steeds meer van overtuigd dat het universum beleefd moet worden als de plek van God. Zoals ze in het taoïsme zeggen: ‘Elke mens is een manifestatie van het universum.’ Als je het magisch kosmisch levensbesef cultiveert, krijg je veel meer aansluiting bij al die

godsdiensten, al die vormen van spiritualiteit in andere culturen: de Temple of Heaven in Beijing, de Borobudur bij Jogjakarta, Stonehenge in Engeland, Angkor Wat in Cambodja, het zijn allemaal manifestaties van de afstemming op het universum.

Het is niet denkbeeldig dat een missionaris een geloofscrisis krijgt, doordat hij in contact komt met andere godsdiensten.

WAT MAAKT EEN MISSIONARIS?

Destijds was het een veel grotere stap om in de missie te gaan dan nu. Tegenwoordig komen de missionarissen om de twee jaar naar huis. Vroeger gingen ze weg en kwamen ze nooit meer terug. Als je naar China ging wist je: ik kom nooit meer terug, ik blijf mijn hele leven in China.

Het kwam vaak voor dat een missionaris met een heel ander beeld van een land aankwam, dan wat hij in werkelijkheid aantrof. In de jaren zestig en zeventig kwam het zelfs nog voor dat mensen uit het Westen kwamen met een gevoel van superioriteit: qua kennis en kunde, qua efficiëntie, enzovoort. Dat werkt niet: een missionaris moet de lokale emoties goed kunnen invoelen en de lokale taal goed beheersen. De ideale missionaris heeft de grootste kennis van de lokale cultuur. Liefde is nodig, en wijsheid: de wijsheid die de ervaring ons geeft.

De missie is een voortdurend leerproces. Al die oorlogen in Afrika hebben heel wat missionarissen ontvonden. Alleen al in Rwanda hebben katholieke Hutu's en katholieke Tutsi's elkaar vermoord: zeshonderdduizend doden. Dan kun je je afvragen in hoeverre je een cultuur hebt gedoopt. Er is een groot verschil tussen mensen dopen of een cultuur dopen. De Hutu-cultuur is in wezen heidens gebleven. Wat de missionarissen daar geleerd hebben, is dat ze te vlug hebben gewerkt en te vlug zijn weggegaan. Het bloed van de stam is sterker dan het water van het doopsel. Zo leer je dat je meer van de cultuur moet begrijpen, en dat je moet voorkomen dat ze elkaar uitmoorden op het moment dat je vertrekt.

Een missionaris moet heel veel geduld hebben, en heel veel motivatie, om zijn taken goed te volbrengen. Hij moet tijd hebben voor de

mensen daar. Je kunt geen kerken, scholen of ziekenhuizen bouwen zonder met de mensen daar om te gaan. Je moet de ziel van de mensen daar weten te bereiken, en te raken bovendien.

VERSCHILLENDE CONGREGATIES MET ÉÉN DOEL

Tijdens mijn reizen heb ik allerlei verschillende congregaties bezocht. De taken van de missionarissen verschilden per congregatie niet zozeer, maar in sfeer – in atmosfeer – waren er wel verschillen te ontdekken: je merkt of je in een jezuïetenhuis verblijft of onder de kapucijners bent. Er heerst een andere spiritualiteit, en daarmee heeft iedere congregatie een eigen identiteit. Maar dat geeft niet zolang iedereen zich voor hetzelfde inzet: de lokale cultuur, de lokale mensen.

De eenheid van het katholieke geloof is toch het mooiste wat ik op al mijn reizen gezien heb. Of je nou in Brazilië bent of in Indonesië, in China of in Afrika, overal tref je dezelfde eucharistieviering aan, hetzelfde geloof. Het is thuiskomen: ik ben hier in mijn Kerk.

De missionarissen die in de jaren vijftig, zestig en zeventig in de missie zaten, zijn ongelooflijk belangrijk geweest: niet alleen voor de verspreiding van het katholicisme, maar ook voor de gezondheidszorg en het onderwijs. Alleen al in Indonesië, waar drieduizend Nederlandse missionarissen zijn geweest, zijn nu vijf miljoen katholieken. De missionarissen hebben ervoor gezorgd dat er nu zoveel katholieken zijn die zich inzetten voor het welzijn van Indonesië.

In Singapore is slechts vijf procent van de bevolking katholiek, maar die vormen minderheid vormt wel twintig procent van de intelligentsia en leidinggevenden in dat land. Veel mensen daar vinden de katholieke Kerk zo aantrekkelijk omdat die zoveel scholen biedt. Zij hebben het allemaal zo ver kunnen brengen in het zakenleven of in de regering omdat ze op katholieke scholen hebben gezeten.

De katholieke scholen en katholieke ziekenhuizen – gerund door broeders en zusters – zijn de grote aantrekkingspunten voor mensen om katholiek te worden. Zij denken: deze godsdienst doet wat voor de tota-

le ontwikkeling van de mens.

I N C U L T U R A T I E

Ik vind het heel mooi als missionarissen de plaatselijke gebruiken opnemen in hun godsdienstvieringen. Het katholieke geloof heeft als voordeel dat het heel flexibel is: het kan inculturatie toepassen op alle terreinen. Neem de voorouderverering: wij kennen ook het bidden voor de overledenen, het opdragen van de mis voor een bijzondere intentie.

Ik was op het eilandje Adonare bij Flores. Ik ging mee met iemand die daar de mis zou opdragen. Op het moment dat wij aankwamen, zaten de ouderlingen al klaar. Er werd arak voor ons ingeschonken – een sterke wijn gemaakt van rijst. De dorpsoudste nam een slok, spuugde het op de grond en zei: ‘Dat is voor de voorouders.’ Daarna gingen we de katholieke kerk in om de mis te vieren. Ook al zijn die dorpen al tientallen jaren katholiek, de voorouderverering, de religie van vóór het christendom, bepaalt nog steeds het hoofd en het hart van deze mensen. Dat geldt ook voor het animisme in Indonesië: daar offeren ze nog steeds voor de geesten, ook al is er daarna het hindoeïsme en vervolgens de islam of het christendom overheen gekomen. Dat oergevoel, dat magisch kosmisch besef, is zeer sterk.

In China is het bijvoorbeeld een hele strijd geweest of de voorouderverering wel deel mocht uitmaken van de katholieke Kerk – was dat nu een burgerlijke ceremonie of een religieuze ceremonie? – terwijl men wel algemeen aanneemt dat Deng Xiaoping en Mao zo groot zijn geworden omdat ze hun ouders in de juiste richting hebben begraven. In de zeventiende eeuw werden de gebruiken verboden en in 1939 werden ze weer toegestaan. Die inzichten groeien.

E I N D E V A N E E N P E R I O D E

Inmiddels zijn er minder taken voor missionarissen. De taken moeten worden opgepakt door inlandse bisschoppen: zij zijn onderdeel van een stam en begrijpen de problematiek veel beter. Welke gebruiken er al dan niet in de katholieke Kerk mogen worden opgenomen, wat er gedaan

kan worden aan de stammenconflicten – het zijn naar mijn mening vooral beslissingen van de lokale clerus die in deze traditie is opgegroeid, die afkomstig is uit gezinnen van de oude geloven. De missionaris zou zich daar niet meer zoveel mee moeten bemoeien.

De vorige kardinaal van Kinshasa (Congo), Joseph Malula, deed daar bijvoorbeeld ontzettend veel aan. Hij plaatste de catechisten nog in pastorieën. Je moet leken hebben die de leiding voorgaan in de godsgemeenschap.

Waar de lokale clerus vroeger juist hechtte aan de westerse attributen in de Kerk, denk ik dat ze nu steeds meer waardering krijgen voor de eigen cultuur. Vroeger hadden ze nog een soort minderwaardigheidscomplex tegenover het Westen en westerse missionarissen.

In de traditionele zin van het woord heeft de missie geen toekomst. Dat moet ook niet. Wij moeten de lokale kerken steunen. Wij moeten hen assisteren met onze *knowhow*, met onze financiën. De blanke die daarheen gaat, dat is voorbij. Ze zullen het uiteindelijk zelf moeten doen.

EEN MISSIE IN PUBLICATIES

Sinds 2007 ben ik geen bisschop Muskens meer, maar broeder Martinus. Nu ik weer vrij ben, ben ik eigenlijk weer teruggekeerd naar de missie, naar het bezoeken van al die verschillende culturen. Alleen bezoek ik ze nu via de literatuur.

Daar ligt een belangrijke taak van teruggekeerde missionarissen: zij moeten via publicaties de mensen hier op de hoogte te brengen van de cultuur waar zij hun jaren hebben doorgebracht. Je kunt wel een toespraak houden, maar dat heeft niet zoveel zin. Je moet schrijven, publiceren, om bekendheid te geven aan de inheemse culturen en hun geschiedenis.

Wij staan er vaak niet bij stil, maar de missionarissen dragen naast al hun andere werkzaamheden ook de kennis over van de talen, de culturen en de godsdiensten. Alleen al in mijn proefschrift heb ik zeshonderd titels van wetenschappelijke publicaties opgenomen van missionarissen

over talen en culturen van Indonesië.

Zo heeft een missionaris op Kalimantan, Petrus Donatus Dunselman, in de loop der jaren mensen gevraagd naar epische verhalen van de Daja's. Hij heeft uiteindelijk, woord voor woord, de *Zang der Zwangerschap* geschreven: de *Kana Sera*, 3006 regels lang. En zo heeft een Vlaamse jezuïet in India het eerste woordenboek Hindi-Engels geschreven, terwijl die Engelsen daar nota bene eeuwen gezeten hebben. Zo werd een cultuur opeens voor de hele wereld toegankelijk. Dat zijn gigantische prestaties. Dat vind ik een van de belangrijkste taken van de teruggekeerde missionarissen.

VOLHARDING

Iedere missionaris is – afhankelijk van het gebied waar hij is geweest – anders. Een Afrika-missionaris is anders dan een India-missionaris, en die is weer anders dan een Brazilië-missionaris. Deze mensen hebben dertig jaar in een bepaalde cultuur geleefd: de één in een hoogcultuur, de ander in een laagcultuur.

In 1967, toen ik mijn studiereis maakte, zei Monseigneur Van den Hurk tegen me: 'Mannetje, als je eenmaal van de tropen hebt geproefd, kun je er niet meer afblijven.' En dat is waar. Wat het is, kan ik geen naam geven. Het is de Stille Kracht waar Louis Couperus over schrijft. Ik denk dat ieder land zo'n stille kracht heeft – allemaal heel verschillend – maar een kracht die onontkoombaar inwerkt op de missionaris die er verblijft.

Maar toch, met al hun verschillen, is er ook een duidelijke overeenkomst die de missionarissen onderscheidt van de thuisblijvers. Ze hebben veel van de wereld gezien: ze zijn royaler. Een beter woord kan ik er niet voor bedenken: royaler in emotie, royaler in het verdragen van ellende.

Wij kunnen iets leren van deze missionarissen: de volharding in het houden van mensen. Ondanks alles. Het houden van je eigen Kerk. Ondanks alles."

Onderwijs en nog eens onderwijs

Jan Claveaux (1929)

Frater van Tilburg

Congo

“Ik ben geboren in de binnenstad van Tilburg. Daar was een klein fraterhuisje met een grote basisschool en een middelbare handelsschool. Op die handelsschool werd mij gevraagd wat ik wilde worden. ‘Frater,’ zei ik – omdat ‘frater’ voor mij gelijkstond aan ‘onderwijzer’. Ik ben toen direct overgestapt naar de interne opleiding van de fraters van Tilburg. Het religieuze was niet wat mij in de eerste plaats aantrok, maar ik wilde met mensen werken – met kinderen werken. Jarenlang heb ik daarna met veel plezier lesgegeven op basisscholen in Tilburg, Utrecht en Zwolle. Bijna alle klassen heb ik wel gehad, alleen de eerste niet, daar was ik ‘te groot’ voor.

Toen werd ik gevraagd om naar Congo te gaan. Dat kwam voor mij als een volstrekte verrassing. Ik had nota bene net een akte Engels gehaald, met de bedoeling daarin door te gaan! Ik zag het wel zitten om naar een studieconvent in Ierland of Californië te gaan. Maar er waren te weinig missionarissen in België om naar Congo te gaan. Dat was wel even een domper. Maar de missie trok me toch ook wel aan, dus is het Frans geworden in plaats van Engels.

Ik ging eerst een jaar in Brussel in de kost met een medebroeder om mij voor te bereiden. De Belgische regering eiste van buitenlanders die in het onderwijs in Congo gingen werken een jaar verblijf in België, verplichte inburgeringscursussen en homologering van de diploma’s. Dat was in 1958, net toen de Wereldexpo er was. Dat was geweldig!

Op die expo werd de intelligentsia van Congo uitgenodigd, als een soort bewijs dat de Belgen echt wel iets in Congo hadden gedaan. Stamhoofden, tolken... het was de eerste keer dat die mensen elkaar ontmoetten! We hebben het over een land dat zo groot is als West-Europa, zij kenden elkaar niet. Maar nu zaten ze bij elkaar in een hotel en praat-

ten dag en nacht over hun toekomst, over hun onafhankelijkheid. Zonder het zelf te voorzien hebben de Belgen dat proces dus bevorderd: twee jaar later was Congo onafhankelijk.

J E K U N T I E D E R E E N A L L E S L E R E N

In 1959 vertrok ik naar Congo, waar ik terechtkwam aan de oostkant, in Lubunda, Katanga, op een school voor monitoren. Monitoren waren onderwijzers die les mochten geven op de drie laagste klassen van de basisschool, in de inlandse taal. Vanaf de vierde klas kregen de kinderen er Frans bij.

Ze hadden gehoord dat ik in Nederland lange tijd op de basisschool les had gegeven – in tegenstelling tot de pater die de jongens tot dan toe les had gegeven: die wist van niets. Dus zodra ik aankwam werd ik aangesteld om de onderwijzers-in-opleiding te begeleiden. Het was best moeilijk om de mentaliteit van die jongens goed te leren kennen.

Voor in de grote studiezaal van het internaat stonden rijen kleine bankjes. Daar snapte ik niets van – daar pasten die studenten met geen mogelijkheid in. Wat bleek? Daar werden basisschoolklasjes uit de buurt in gezet, zodat ze proefles konden krijgen. Dat was toch leuk! Die kinderen waren zo creatief: ze maakten zelfs hun eigen speelgoed. Moesten ze dan op school alleen maar domweg luisteren en opdreunen? Het blijft fascinerend dat je kinderen alles kunt leren – als er maar een spelelement in zit. Nog steeds, na meer dan vijftig jaar, ben ik ervan overtuigd dat je kinderen alles kunt leren als je het maar op de juiste wijze aanbiedt. Als ze plezier hebben, hoeft je ook geen strafmaatregelen te treffen. Of zoals we dat vroeger zeiden: ‘Om Jantje Frans te leren, hoeft je geen Frans te kennen, maar moet je Jantje kennen.’ Je moet weten wat er in die koppies omgaat. Prachtig is dat.

Ik voelde toen al aan – in mijn eerste jaar – dat er potentieel heel veel mogelijk is in Congo. En daar ben ik nog steeds van overtuigd.

O N A F H A N K E L I J K H E I D E N S T R I J D

Ik was ruim een jaar in Lubunda toen Congo onafhankelijk werd. Er

waren verkiezingen geweest, zogenaamd, want het was allemaal proviso-
risch. Waar wij op de onderwijzersopleiding zaten – midden in de *brousse*,
zeventig kilometer verwijderd van het kleine stadje Kongolo – snapte
de bevolking niets van democratie: het opperhoofd was toch de baas?

We hadden onze driehonderd leerlingen nog juist op tijd met vakantie
kunnen sturen. We zaten met z'n zessen op de missiepost naar de
radio te luisteren, naar de proclamatie van onafhankelijkheid. Tot onze
schrik stak Lumumba daar ineens een verschrikkelijke speech af, die –
naar later bleek – geschreven was door een Franse communist.

Er waren drie mensen die de kar van de onafhankelijkheid moesten
trekken: Joseph Kasavubu, die burgemeester was van een voorstad van
wat later de hoofdstad van Congo zou worden, Patrice Lumumba, die ze
uit de gevangenis moesten halen omdat hij met cheques had gesjoemeld,
en Moïse Tsjombe, een gematigde partijleider uit Katanga die een stro-
man was van de kopermaatschappij L'Union Minière du Haut Katanga.

Lumumba werd eerste minister, Kasavubu president – en die twee
zaten elkaar voortdurend in de haren. Tot overmaat van ramp riep
Tsjombe zijn regio, Katanga, uit tot onafhankelijk gebied – daar zaten de
kopermijnen, een miljardenindustrie en de inkomstenbron van het hele
land. Lumumba liet het er niet bij zitten: zijn leger trok Katanga binnen.

Wij zaten in het uiterste noorden van Katanga, waar de strijd tegen
de soldaten van Lumumba op zijn hevigst werd gevoerd. Er vochten ook
blanke huursoldaten tegen Lumumba. Als Lumumba's soldaten dus een
blanke gevangen konden nemen, was dat een schitterende trofee.

Het was wellicht naïef, maar wij dachten: als we gewoon ons werk
blijven doen, zal niemand ons iets maken. Wij zijn duidelijk te herken-
nen als geestelijken. Juist door te blijven, door niet terug te gaan naar
Nederland of België, laten we de bevolking zien dat wij er niet zijn om ze
uit te buiten, dat we aan de kant van de mensen staan... Bedenk wel: er
is nog nooit een pater, zuster of missionaris door het eigen volk ver-
moord. Het zijn altijd soldaten, rebellen of gedrogeerden geweest die de
moorden pleegden!

Maar ik werd gearresteerd en ervan beschuldigd een huurling van

Tsjombe te zijn die zich als pater had vermomd. Toen ik werd opgepakt, was ik helemaal alleen. Ik werd uitgekleeft en voor het vuurpeloton gezet.

Op het allerlaatste moment werd er gezegd: we doen het pas in Kindu... Ze namen me mee naar de gevangenis vierhonderd kilometer verderop waar ik mijn andere bewoners van de missiepost terugzag en werd bedreigd en verhoord... Ze konden ons elk moment neerschieten.

Uiteindelijk moest ik, voor een geïmproviseerde rechtbank, bewijzen dat ik geen *mercenair*, geen blanke huursoldaat was. Twee leerlingen van me, die ik een maand eerder in de klas had gehad, durfden op te staan tegen de soldaten. Zij hebben getuigd dat ik geen vermomde huurling was, maar werkelijk Frère Martin, zoals ik daar heette, en dat ik op de missiepost les had gegeven. Achteraf zouden zij slaag krijgen omdat ze niet wilden zeggen dat ik een soldaat was...

Terwijl ik daar terecht werd, liep er een lange Zweed rond, een VN-soldaat. Hij deed niets, zei niets, en liep maar rond. Pas toen alles over mijn zaak was gezegd, barstte hij in het Swahili uit – als kind van zendingen in Kenia had hij die taal vloeiend leren spreken. Hij zei: deze zaak is overtuigend, laat deze man vrij. Toen wisten ze bij de rechtbank opeens niet wat ze moesten doen, en ze lieten me gaan. Wat er was gebeurd als hij er niet was geweest, weet ik niet. Maar mijn eigen leerlingen hebben getuigd, zij hebben mij gered.

Toen wij vrijgelaten werden mochten we weer terug: vierhonderd kilometer. Alle zusters en fraters uit het onderwijs zijn toen – omdat het zomervakantie was – naar Elisabethstad gegaan, de hoofdstad van Katanga. Maar daar bleek uit berichten dat er niets meer over was van de missiepost en scholen in Lubunda: alles was kapotgemaakt. Daarom zijn we teruggekeerd naar België en Nederland.

Tussen '60 en '64 zijn een kleine driehonderd religieuzen van de missie en de zending vermoord. Het grootste bloedbad is aangericht waar wij zaten: in Kongolo. Daar werden in op 1 januari 1962 twintig paters van de Heilige Geest, een Franse dokter, een andere blanke en een ongekend aantal zwarte Congolezen vermoord. De gemiddelde leeftijd

van de missionarissen was zevenendertig jaar.

TERUG IN VERTROUWEN

Ik was krap een jaar terug in Nederland, toen mij in '62 met klem werd gevraagd of ik terug wilde keren naar Congo – naar de andere kant van het land, naar Kasai. Daar zat een tweede groep fraters die in betrekkelijke rust, samen met de paters van Scheut, de eerste stormen van de onafhankelijkheid overleefd had. Dat was twaalf-, dertienhonderd kilometer verwijderd van de plek waar ik eerder had gezeten, maar toch: ik moest aan mijn vader en moeder vertellen dat ik weer naar Congo zou gaan.

‘Jongen, je bent gek!’ zeiden ze. ‘Je bent aan dat bloedbad ontsnapt, en nu ga je terug?!’

Ik zei: ‘Die fraters zitten er nog steeds. Zij zeggen dat het goed gaat. Ik vertrouw op hen.’ En ik ben vertrokken.

Het zou anders zijn geweest als ik was gevraagd om weer naar Katanga te gaan. Dat had ik niet op kunnen brengen. In dat gebied zitten zelfs nu, meer dan vijfendertig jaar later, nog steeds de Mai Mai. Mai Mai zijn de kinderen die drugs krijgen om zich bij de soldaten aan te sluiten. ‘Mai Mai’ betekent ‘water water’: door de drugs geloven de kinderen dat de kogels door hen heen glijden, zoals ze door water glijden. Ze geloven dat ze onkwetsbaar zijn...

Maar ik ging af op de fraters die me vertelden dat het in het westen veilig was, en ik ben niet bedrogen. Het was rustig in Kasai, daar is me nooit iets overkomen.

Nadat ik was ingewerkt door de Missionarissen van Scheut, heb ik daar samen met één en later met drie confraters een middelbare handelsschool geleid met twee richtingen, in Nederland te vergelijken met een LEAO en MEAO. Ik was directeur van een school met vierhonderd leerlingen en werkte daar met ontzettend veel plezier. We hadden een goede samenwerkingsrelatie met de scheutisten en bouwden ons klooster en de school op een deel van hun terrein. Zij rekruteerden in België vakbekwame lekendocenten voor onze opleidingen. Destijds kregen wij

fraters als docent nog een salaris van de overheid, het schoolgeld werd besteed aan lesmateriaal. Tegenwoordig vraag ik me af hoe het ooit nog goed moet komen met het Congolese onderwijs, nu er daar geen salarissen meer worden uitgekeerd.

Binnen een jaar na mijn terugkeer in Congo zat ik op de tribune bij een groot defilé – als hoofd der school was ik een vooraanstaand man daar. Moet je je voorstellen: daar paradeerden dezelfde soldaten die mij eerder naar het leven hadden gestaan!

J E L E E R T E E N L A N D K E N N E N D O O R Z I J N G E S C H I E D E N I S

Zo kwam ik te werken op die handelsschool in Kananga. Het is best moeilijk als je uit een bepaalde vorm van onderwijs komt, om je aan te passen aan de nieuwe normen van het onderwijs waar je in terecht komt. Je zit vast aan allerlei axioma's. Wij vormden een internationaal gezelschap – dat was wel even aanpassen.

Een paar Zwitsers zijn op een gegeven moment gaan knutselen aan het Congolese onderwijs. Ze bewaarden een aantal regels en voerden allerlei nieuwe richtlijnen in. Zo werd er bepaald dat de geschiedenisles in het vervolg over de *Afrikaanse* geschiedenis moest gaan. Ik kreeg één A4'tje waarop de leerstof stond uitgetypt: één A4'tje voor de hele Afrikaanse geschiedenis! Voor het lesmateriaal van zes jaar!

Mijn Belgische en Franse collega's protesteerden: 'Ik ga hier toch zeker niet op studeren! Ik ben hier om les te geven, ik geef gewoon Europese geschiedenis, wereldgeschiedenis.' Maar dat was natuurlijk niet de bedoeling.

Ik was op dat moment nog in de kost bij de paters scheutisten in hun provinciaal huis. Ik wist toevallig dat de provinciaal overste van Kananga een proefschrift had geschreven over de vraag: 'Heeft Leopold voldaan aan de opdracht die hij meegekregen heeft op de conferentie van Berlijn?' Op die conferentie, in 1884-1885, waren alle Afrikaanse landen verdeeld – de strakke lijnen waarmee dat gebeurd is, zie je nu nog grotendeels op de landkaart terug. Congo werd toen omschreven als: het

stroomgebied van de Congo, alle rivieren die afwaterden in de Congo. Leopold kreeg dat hele land als persoonlijk jachtgebied toegewezen, op voorwaarde dat hij de slavernij zou uitroeien.

Congo is pas Belgisch geworden nadat Leopold gestorven was – hij liet het in zijn testament na aan de Belgische staat. Er is toen nog heftig over gedebatteerd of ze deze nalatenschap wel aan moesten nemen, want het land had een heel slechte naam... Uit die tijd dateert de beroemde spotprent van de krokodil Congo die de leeuw België opeet.

Deze pater had dus wetenschappelijk onderzocht of Leopold zich aan zijn woord had gehouden, en de slavernij daadwerkelijk had uitgeroeid. Van hem kreeg ik een enorme stapel documentatie, uit de eerste hand. Daarmee ben ik aan de slag gegaan. Ik heb jongens van alles uit laten typen aan de hand van dat materiaal – en zo heb ik zelf een Afrikaanse geschiedenis geschreven. Dat was leuk! Het is de beste manier om zo'n land te leren kennen.

In Katanga sprak ik Swahili, in Kasai leerde ik Tshiluba. En het was een voordeel dat ik jarenlang in de kost ben geweest bij ervaren paters, naar wier verhalen ik altijd gretig heb geluisterd. De provinciaal van de scheutisten in Kananga wilde het liefst dat er iemand met hem mee ging als hij zijn medebroeders op al die kleine missieposten ging bezoeken. Ik vergezelde hem maar al te graag: zo bracht ik mijn vakanties door. Op deze manier heb ik al die paters leren kennen en een totaal andere kijk gekregen op de wijze waarop zij omgaan met de bevolking. Daar heb ik heel veel van geleerd – en dat was nodig!

Toen ik op die monitorenopleiding in Katanga kwam, was er bijvoorbeeld een pater die daar al tien jaar directeur was. We zaten op een zondagmiddag koffie te drinken toen deze pater-directeur uit het dorp terugkwam. Hij vertelde dat hij naar het dorp was geroepen om een baby te begraven.

‘Je hebt die kleine toch niet in de hut begraven?’ vroeg de stokoude missieoverste.

‘Jawel...’

‘Dat had je nooit mogen doen. Als ze je vragen een baby in de hut te

begraven, is dat de helft van een tweeling. Ze denken dat een tweeling niet goed is, dus laten ze er één sterven. Maar omdat zijn geest bij de andere helft van de tweeling moet blijven, begraven ze het lijkje in de hut.'

Die pater-directeur had tien jaar voor het onderwijs gestaan, maar wist niet wat het gebruik was van het volk om hem heen... Zo moeilijk is het om daar achter te komen als je er niet zelf tussen zit.

Luisteren en observeren is al een manier om het volk te leren kennen, en dat gebeurde natuurlijk helemaal toen ik geschiedenis ging geven. Ik stuurde mijn leerlingen naar hun grootouders om ze te vragen hoe het in hun tijd was gegaan. Dan hád ik ze: geweldig vonden ze dat. En ze kwamen terug met de meest fantastische verhalen die we naast elkaar moesten leggen. Dat is pas geschiedenis!

HET RIJKE (KATHOLIEKE) LEVEN

Het was een katholieke school, dat Pius X College van mij, maar iedereen was er welkom. De man die ik opvolgde, raadde mij zelfs aan om het niet al te nauw te nemen met de leeftijdsbeperking van de opleiding. Bij getrouwde katholieken is de leeftijd van de kinderen aantoonbaar uit de doopregisters en het trouwboekje. Als ik die mensen al te uitdrukkelijk naar de vereiste leeftijd zou vragen, zou ik ze benadelen ten opzichte van niet-christenen: die kunnen zo een jaar of drie smokkelen als dat beter uitkomt. 'En vergelijkt u ook maar niet te veel de geboortedata met de trouwdata in het huwelijksboekje,' raadde deze pater me ook aan, 'want het eerste nikkertje is meestal een spoednikkertje.'

Sommige leerlingen raakten sterk bij het parochieleven betrokken doordat zij de boekjes voor de jongerenviering samenstelden. Dat was een prima praktijkopdracht vanuit het oogpunt van de school: de leerlingen werden zo vaardiger op het gebied van taalgebruik, typen, stencilen en plannen. Trots als een pauw deelden ze het eindresultaat tijdens de jongerenmis zelf uit. Ze waren erbij gebaat om zelf iets te leren ondernemen.

We waren self-supporting. Van het beschermende kloosterleven had-

den we afscheid genomen. We werden kleine zelfstandigen en namen onze eigen beslissingen: wat was er voor *deze* mensen van belang?

De inhoud van de documenten van het Tweede Vaticaans Concilie bevestigde onze visie op Kerk en samenleving, Kerk en missie. Een belangrijk document dat uit het concilie voortkwam, was de pastorale constitutie *Gaudium et spes* met als samenvatting de plechtstatige openingszin: 'De vreugde en de hoop, het leed en de angst van de hedendaagse mens, vooral van de armen en van alle lijdenden, zijn ook de vreugde en de hoop, het leed en de angst van Christus' leerlingen.' Ik vertaalde dat in: 'Troost mijn volk' en koos voor het lied *Consolamini popule meus*. Daar heb ik mijn bijnaam aan te danken. We zongen namelijk veel op school: liederen van het volk, geestelijke liederen en ook het *Consolamini*. Ik sloeg de maat bij het gezamenlijk instuderen van dat lied. Vierhonderd leerlingen op het veld, en ik sloeg de maat met mijn pijp: 'Consolamini, consolamini...' Na die repetitie had ik de bijnaam waarmee oud-leerlingen me dertig jaar later nog zuden begroeten: Frère Consola.

Het is jammer dat de ontwikkeling die door het Tweede Vaticaans Concilie was ingezet, stokte. En dan druk ik me voorzichtig uit. Ik heb niet zo'n hoge pet op van de hedendaagse vormgeving van het *aggiornamento*. Wat is er terechtgekomen van de open deur tussen Kerk en samenleving onder het huidige instituut Kerk? Niet dat dat erg is: de Kerk, dat zijn wij – dat zijn de mensen.

HET TWEDE ONGEWILDE VERTREK

Toen kwam opnieuw een grote klap. Inmiddels had Mobutu de macht overgenomen, en hij besloot het onderwijs te nationaliseren: wij moesten vertrekken!

Natuurlijk hebben we alles heel officieel moeten overdragen, bang als ze waren dat we anders spullen van de school zouden wegnemen. Gelukkig had ik al een opvolger ingewerkt – een heel goede. Maar hij heeft het na mijn vertrek maar een jaar volgehouden, want hij was niet van de goede stam.

Mijn confraters en ik, een hecht team, hadden met zoveel plezier in

Kananga gewerkt! We gingen weg met pijn in het hart. En niet alleen wij hadden het er moeilijk mee: de mensen stonden te huilen op het vliegveld toen we vertrokken. Zelfs mannen stonden erbij te huilen.

Na twee jaar was er een totale chaos, in heel Congo. Toen zei Mobutu tegen zowel de katholieke missionarissen als de protestantse zendelingen dat we weer terug mochten komen. Maar het was al te laat: alles was geplunderd. De corruptie was inmiddels zo groot geworden dat de helft van de bisschoppen voor de eer heeft bedankt: ‘Hou die scholen nu maar zelf. Wij willen ze niet meer.’

Andere bisschoppen, zoals de mijne, hebben direct priesters ingezet om de boel te regelen – maar ik had zelf niet de neiging om terug te keren. Het was niet meer zoals het was. Je kon niet meer zelfstandig werken, maar was helemaal onderworpen aan de staat. Ik wist precies wat me zou staan te wachten: zes van mijn oud-leerlingen werkten in die tijd op het Bureau van Onderwijs. Zij kwamen mij ’s avonds vertellen van alle misstanden, met de papieren om het te bewijzen: die hadden ze gestolen. De bisschop was wel nijdig dat ik veel meer van de stand van zaken wist dan hij.

MISSIONARIS VANUIT NEDERLAND

Als mij nu wordt gevraagd of mijn hart nog steeds in Congo ligt, is het antwoord: ja en nee. Ik heb daar een prachtige tijd gehad. De missie zit in mijn bloed. Missie in de goede zin van het woord: het voorleven van rechtvaardigheid en vrede. Ook de afgelopen jaren heb ik heel wat kunnen doen voor de armen hier en daar, al zal ik niet ontkennen dat ik het die eerste jaren terug in Nederland best moeilijk heb gehad. Ik was gedwongen overgeplant en voelde me ontheemd.

Ik moest als vrije jongen uit Congo weer wennen aan de gelofte van gehoorzaamheid, althans aan de interpretatie die mijn oversten daaraan gaven. Mijn oude kompanen vertrokken naar nieuwe missiegebieden, maar ik hervatte mijn studie MO Frans en meldde me op verzoek van een overste bij een klein convent met kritische fraters. In deze gemeenschap had ieder zijn eigen werk, met als gemeenschappelijk doel ‘mondiale en